

“БЕКТЕМИН”

Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик
университетинин ректору, техника илимдеринин
доктору, профессор **К.Ж.Усенов**

2021-ж.

Тажибасва Уркия Кочкоровнанын “XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы” деген темада “13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы” (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган кандидаттык диссертациялык ишине жетектөөчү мекеменин

РАСМИЙ ПИК ИРИ

Илимий жетекчи – педагогика илимдеринин доктору, профессор Ишкеев Назаркул Ишкеевич.

Иш Баткен мамлекеттик университетинин Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институтунун кыргыз адабиятын окутуунун методикасы кафедрасында аткарылган.

Изилдоонун актуалдуулугу. XXI кылымдын башталышында, ага чейин эле мектеп окуучуларынын билим алууга, анын ичинде адабий эстетикалык маданиятын өркүндөтүүгө, корком адабий туундуларды окууга, өз ара талкуулоого болгон кызыгуулары солгундап, прозалык, поэтикалык чыгармалар мурдагыдай талаш-тартышка түшүп кабылданбай калды.

Улуу «Манас» эпосу сыяктуу теңдешсиз поэтикалык эстеликти жараткан элдин азыркы жаштарынын басымдуу бөлүгү ыр түрүндөгү чыгармаларга мамилесинин кайдыгерлигинин бир булагы – ааламдашуу процессинин активдештирилишинен улам маалымдоо технологияларынын: санериптештирүү процессинин ж.б. окуучуларга таасиринин күчтүүлүгү болсо; экинчи булагы – жалпы билим берүүчү мектептерде адабиятты, анын ичинде поэзияны окутуунун натыйжалуулугуна жетише албай жаткандыгыбыз менен байланышат. Бул эки булак азыркы мектепке өзгөчө мамиле кылууну шарттап, адабиятты окутуунун мазмунун, формасын жаңылоону, технологияларын өркүндөтүүнү, анын максат-милдетин окуучулардын билим алууга деген даярдыктарын жогорулатууга багыттоону талап кылат.

Кыргыз адабияты боюнча мамлекеттик билим берүү стандартында «Адабиятты окуу предмети катары үйрөнүүнүн объектиси – кыргыз адабиятынын туундулары (улуттук фольклор, ырчылар чыгармачылыгы, жазма акындардын поэзиясы, совет мезгилиндеги жазуучулардын чыгармалары, азыркы адабият) жана эне тилине которулган дүйнөлүк классика. Мында, албетте, эне тилинде жазылган чыгармаларды окуп-үйрөнүүгө артыкчылык берилет. Ошол эле мезгилде адабият таануунун айрым үлгүлөрү да бул же тигил чыгарманы терең өздөштүрүү үчүн окуп-үйрөнүлөт», – деп жазылган. Демек, азыркы адабият деп аталган соңку учурдагы кыргыз адабиятын окуп үйрөнүү, анын ичинде кыргыз поэзиясынын окуу программага сунушталган материалдарын пайдалануу стандарттын талабы болуу менен, алар жаштарыбыздын адабий билимин көтөрүүдө жана турмуштук түшүнүктөрүн байытууда өзгөчө чоң роль ойнойт.

1972-жылы «Кыргызстан» жана «Мектеп» басмалары тарабынан «Поэзия күнү», «Учкуп», «Темир канат» аттуу поэтикалык үч алманах чыгарылган. Бул үчөөнө кыргыз поэзиясынын башы таанылган айтылуу

окулдорунон тартып эң жаш авторлоруна чейин киргизилген. Ал жыйнактар кыргыз поэзиясынын ал-абалын, негизги тенденцияларына мүнөздүү болгон ийгилик-кемчиликтерин толук болсо да кадимкидей чагылдырып турат.

Ал эми мектепте ХХ кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын адабият программасына киргизилген өкүлдөрүнүн курамын С.Эралиев, С.Жусуев, Б.Сарногоев, Ж.Мамытов, О.Султанов, Э.Ибраев, А.Өмүрканов, Ш.Дүйшеев сыяктуу акындар түзүү менен, алардын чыгармалары жалпы адамзаттын кылым соңунда кабылган коомдук, нравалык-этикалык, экологиялык көйгөйлөрүн философиялык өнүктөн чагылдыруу, алардагы лирикалык каармандын ички дүйнөсүн психологиялык тереңдикте ачуу аракетинин жогорулугу, тарыхый-биографиялык тематикага кызыгуусунун жигердүүлүгү, публицистикалуулугу менен айырмаланат. Аталган акындардын чыгармачылыгы жана бул мезгилдеги адабий процесстин өзгөчөлүктөрү адабият таануу жана адабий сын тарабынан бир топ изилденди.

Кыргыз адабият таануусунда кыргыз профессионал акындардын чыгармачылыгынын теориялык проблемалары, тарыхый онүгүшү, айрым акындардын портреттери бир кыйла изилденген (Абакиров К.А., Жумакадырова К.М., Исаков К.А., Исаева С.Н., Исмаилова Р.У., Култаева Ү.Б., Кулмамбетова Г.Т., Сулайманов М.С., Түлөкабылов М.Т., Оморов А., Эгембердиева А.А. ж.б.) ошол эле учурда, кыргыз адабиятын окутуу методикасы илиминде (Алымов Б., Акматов Б.М., Акматов К.К., Байгазиев С.О., Батаканова С.Т., Исамидинов И.Ч., Иманалиев К., Ишекеев Н.И., Момуналиев С., Муратов А.Ж., Мусаева В.И., Рысбаев С.К., Сакиева С.С., Оторбаев Б., Турдугулов А., Эшиев Ж., Шнейдман Н. ж.б.) кыргыз адабиятын окутуунун теориялык-методикалык негиздери иштелип чыккан. Билим берүүчү мекемелердеги алдыңкы мугалимдер (Абдесов Н., Исаков Б.С., Сманбаев А.) поэтикалык чыгармаларды окутууда практикалык ишмердүүлүгүн көрсөтүшкөн. Бирок, бул эмгектерде кыргыз адабиятынын, анын ичинде кыргыз поэзиясынын ХХ кылымдын жыйынтыктоочу этабынын

окутулушу тарыхый-адабий процессте, ошол процесстин өзгөчөлүктөрү эске алынуу менен атайын изилдөөгө алынган эмес. Биздин изилдөө дал ушул кенемтени эске алуу менен жүзгүзүлдү.

XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын билим берүүчү мектептердин «Кыргыз адабияты» программасына ошол өткөн кылымдын аяк ченинен тартып гана киргизилген, аларды окутуу процессинде төмөнкүдөй карама-каршылыктарга жол берилип келет, алар:

- 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун тажрыйбасынын жетишсиздиги жана топтолуп үлгүрбөгөнү;
- тажрыйбалардын иретке салынып жыйынтыкталбаганы;
- XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын окуу программаларынан, окуу китептеринен жана окуу-методикалык комплекстерден орун алышына анализ жасалбагандыгы;
- 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын мектепте окутуунун бирдиктүү методикалык системасы түзүлбөгөндүгү;
- адабият мугалимдери үчүн окуп-үйрөнүүгө деп сунушталган чыгармаларга түздөн-түз тийиштүү методикалык эмгектердин дээрлик жетишсиздиги;
- адабият мугалимдери кыргыз поэзиясын окутууда теориялык жана практикалык кыйынчылыкка дуушар болушу ж.б.

Аныкталган карама-каршылыктар диссертациялык иштин актуалдуулугун айкындап, изилдөөбүздүн темасын «XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы» деп алууга түрткү берди.

2. Изилдоонун илимий жоболорунун, жыйынтыктарынын жана сунуштардын негизделиш даражасы: Диссертациянын изилдөө ишинин жүрүшү, алынган натыйжалары жана жыйынтыктары БатМУнун Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институтунун кыргыз адабиятын окутуунун методикасы кафедрасынын кеңешмелеринде, Кызыл-кыя шаарынын, Ноокат районунун мугалимдеринин методикалык секцияларында, педагогикалык

окууларда, өзүбүздүн сабактарыбызда, эксперименталдык мектептерде (Ноокат районундагы Көк-Жар атындагы инновациялык гимназиясында, Төөлөс айыл өкмөтүнүн Герейт-Шорон атындагы орто мектебинде, Кызыл-Кыя шаарындагы №4 А.С.Пушкин атындагы мектебинде, Кызыл-Кыя шаарына караштуу №9 Ураим Гулматов атындагы мектептеринде) иштин теориялык жана практикалык сабактарында колдонулган. XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы иштелип, мектеп программасындагы кыргыз адабиятынын 70-90-жылдардагы кыргыз профессионал акындардын чыгармаларын окутуунун методикалык системасын түзгөн.

70-90-жылдардагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы төмөнкү компоненттеринен турат: биринчи поэзиялык чыгармаларды окутуунун максаты, экинчи поэзиянын мазмуну, үчүнчү окутуунун формалары, төртүнчү окутууда колдонуучу каражаттары жана поэзиялык чыгармаларды кабыл алуунун методдору. XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын мектеп окуучулары кабыл алууда поэзиялык түшүнүктөрүн калыптандыруунун системасын иштеп чыгуу процессинде, окуучулардын поэзияга болгон кызыгууларын калыптандырууда салттуу метод менен интерактивдүү методду айкалыштырып сабак берүү негиз болгон көркөм окууну уктурдуу, дидактикалык материалдар, методикалык иштелмелердин, сүрөттөрдүн өз ара биримдиги камсыз болгон.

Изилдөөнүн мазмуну боюнча илимий конференцияларда баяндамалар окулган. Кафедранын жыйындарында талкууланып, ачык сабактар өтүлгөн. Ош, Баткен областарында болгон семинар тренингдерде талкууга алынып, Республикалык жана чет өлкөлүк басылмаларда макалалар жарыяланган.

3. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси.

XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы заманбап шарттарга ылайык адабият таануу, педагогика, психология, педагогика илимдеринин соңку жетишкендиктерине негизделип

ырааттуу түрдө алгачкы жолу иштелип чыкты; ХХ кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасынын тарыхы, учурдагы абалы, өзгөчөлүктөрү, изилдениши алгачкы жолу атайын максатта анализденди; ХХ кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы аркылуу окуучулардын окурмандык, баалуулук-маанилик, адабий чыгармачылык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун натыйжалуу методдору, жолдору, каражаттары аныкталды; изилдөөдө аныкталган натыйжалуу жолдору эксперименттен өткөрүлүп, практикага сунушталды.

4. Изилдоонун практикалык мааниси:

ХХ кылымдын 70–90-жылдарындагы кыргыз профессионал акындардын чыгармачылык өзгөчөлүктөрүн аныктап үйрөнүүдө; 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясынын окуу программасына сунуш кылынган чыгармаларын адабий-тарыхый процесс, коомдук турмуштун жалпы динамикасы менен байланышта талдоонун бүтүн бир методикалык системасын республикабыздын жалпы орто билим берүүчү мектептеринде кыргыз адабиятын окутууну жакшыртууда, предметтик стандартын, окуу программаларын, окуу китептерин, окуу колдонмолорун түзүүдө, педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайларында, мугалимдерди кайра даярдоо, адистигин жогорулатуу тармактарында окутулуучу курстардын сапатын өркүндөтүү багыттагы методикалык эмгектерди даярдоодо колдонулат.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмуну менен дал келиши.

Изилдөөнүн негизи милдеттерин чечүү үчүн диссертациянын түзүлүшү жана материалдардын баяндоо логикасы үч баптан, корутундулардан, жалпы корутундудан, илимий-практикалык сунуштардан, пайдаланган адабияттардын тизмесинен, 3-сүрөт, 2-схема, 6-таблицадан турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 168 бетти түзөт.

Авторефераттын көлөмү резюмелерди кошпогондо белгиленген

талаптан ашкан эмес, изилдөө ишинин мазмунун толук чагылдырган. Изилдөөнүн милдеттеринин чечилиши главалар боюнча так көрсөтүлгөн.

Жалпысынан изилдөө ийгиликтүү иштелген, өз алдынча аткарылган, толук бүткөрүлгөн иш катары оң баага татыктуу. Аталган ийгиликтер менен кошо айрым мүчүлүштүктөр да байкалды, алар:

- 1.Баптардын, бөлүмдөрдүн аталышы абдан узун, кыскартып, формировка жасоо зарыл;

- 2.Иштин үчүнчү бабынын корутундусун илимий негизге жакындаштырып иштеп чыгуу зарыл;

- 3.Иштин орфографиялык, пунктуациялык, стилистикалык сабаттуулугун карап, жасалгасын ЖАКтын талабына ылайыкташтырууну сунуштайбыз.

Бирок белгиленген мындай мүчүлүштүктөр принципиалдуу мүнөзгө ээ эмес, алар изилдөөнүн жалпы деңгээлине таасир этпейт.

Тажибаева Уркия Кочкоровнанын “XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы” деген темадагы диссертациялык изилдөөсү Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруунун тартиби жөнүндөгү” жобосунун 10-пунктунун талаптарына толук жооп берет. Ал эми изденүүчү Тажибаева Уркия Кочкоровнанын “XX кылымдын 70-90-жылдарындагы кыргыз поэзиясын окутуунун методикалык системасы” деген темада 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу деп эсептейбиз.

Пикир Жалал-Абад мамлекеттик университетинин педагогика жана психология, башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедраларынын кеңейтилген жыйынынын отурумунда 2021-жылдын 7-сентябрында (№ 2- протокол) талкууланып бекитилди.

